

Margalida PONS [ed.]

Textualisme i subversió: Formes i condicions de la narrativa experimental catalana (1970-1985)

Barcelona: Universitat de les Illes Balears, Càtedra Alcover-Moll-Villangómez i Publicacions de l'Abadia de Montserrat («Textos i Estudis de Cultura Catalana», 125), 2007, 453 p., 20 €

Maria MUNTANER, Mercè PICORNELL, Margalida PONS, Josep Antoni REYNÉS [ed.]

Poètiques de ruptura

Palma de Mallorca: Leonard Muntaner («Temps Obert», 13), 2008, 408 p., 25 €

Maria MUNTANER GONZÁLEZ

L'escritura soterrada. La pràctica interartística en l'obra de Josep Albertí

Barcelona: Edicions UIB, Institut d'Estudis Baleàrics i Publicacions de l'Abadia de Montserrat («Biblioteca Miquel dels Sants Oliver», 33), 2009, 225 p., 15 €

Durant els últims vint anys, a les persones interessades en la teoria de la literatura els ha semblat detectar una «resistència a la teoria» per part de molts estudiosos de la literatura, per part dels historiadors, per dir-ho de pressa. Crec que no exagero si dic que els llibres que ressenyaré són una prova que un seguit de professors de literatura catalana no solament no ofereixen cap resistència a la teoria, sinó que l'han abraçat amb entusiasme. I caldria precisar, a més, que no em refereixo al que s'ha convingut a anomenar teoria de la literatura (amb el model del famós manual de Wellek i Warren, de 1949, al capdavant), sinó de la teoria, o Teoria, ras i curt (tal com la presenta J. Culler a la seva simptomàtica *Literary theory: A short introduction*, de 1997). Aquest interès potser és un signe del temps, però em sembla que la justificació ve, sobretot, pel fet que la teoria recent se'ls ha fet necessària als estudiosos que m'ocupen per justificar o explicar pràctiques literàries i culturals, explicar els textos i descobrir i organitzar temes i problemes.

Vull remarcar que una bona part dels estudiosos que col·laboren en aquests volums demostren una preparació teòrica molt sòlida, basada en origen en una notable familiaritat amb el pensament postestructuralista francès del final dels anys 60 i 70, però passat pel filtre angloamericà; un procés que explica molt bé F. Cusset a *French Theory* (2003). N'és una prova el volum *Literatura i cultura: aproximacions comparatistes*, a cura de Mercè Picornell i Margalida Pons (2009), en què una introducció teòricament substanciosa de les curadores precedeix capítols sobre problemes teòricoliteraris de prou actualitat: el cànon literari, els estudis culturals, el gènere, la tradició, la traducció, les noves tecnologies i la música pop i la literatura; des d'una perspectiva comparatista, els diversos capítols contribueixen a refer el mapa de l'estudi de la literatura. De fet, en la universitat actual, la teoria ha esdevingut per a molts professors una *lingua franca*, un terreny comú; si no ens entenem parlant dels escriptors d'una llengua que no dominem, potser ho podrem fer discutint les obres o les idees més destacades del cànon de la teoria contemporània, en el qual destaquen Foucault o Derrida.

Les dues autores esmentades formen part del grup *Literatura Contemporània: Estudis Teòrics i Comparatius* (LiCETC) de la Universitat de les Illes Balears, dins del qual es va realitzar un projecte de recerca sobre *Discursos d'Experimentació en la Narrativa Catalana*, coordinat per M. Pons, que ha donat com a resultat una útil pàgina web amb les sigles DENC (<http://www.uib.es/catedra/camv/denc>) i el volum *Textualisme i subversió: Formes i condicions de la narrativa experimental catalana (1970-1985)*. D'aquesta obra cal destacar l'aportació d'informació, el rigor i l'eficàcia que en faran una referència ineludible a qualsevol recerca posterior, perquè tot i que es fa de l'objecte d'estudi una detallada cartografia i unes cales en profunditat, els col·laboradors no han pogut ni volgut estudiar-ho tot. És clar que davant d'una feina tan ben feta és inevitable preguntar-se per què calia estudiar un moviment que es va esgotar fa només vint-i-cinc anys, tan recent que els seus protagonistes en poden donar testimoni detallat, com a la taula rodona que tanca *Poètiques de ruptura*. Una possible resposta podria ser que es fa urgent entendre què va passar al nostre país abans, durant i després de la mort de Franco, és a dir, al període de la Transició política, que va acabar en el *desencanto* de tantes il·lusions polítiques i culturals. Ara, no solament cal explicar per què som on som, sinó també les relacions amb un procés més general, l'entrada en una nova època, que se sol denominar postmodernitat, i per a la qual es van generant eines teòriques d'explicació del literari i del cultural que es fan paleses en les tres obres ressenyades.

Al primer capítol (p. 7-79), M. Pons s'enfronta amb rigor al primer problema de l'estudi (i del projecte): establir els criteris per determinar el *corpus* d'obres que seran objecte d'estudi. El criteri lingüístic és el primer, seguit de l'acotació temporal determinada per la gènesi de *La generació dels setanta*, llibre d'entrevistes d'O. Pi de Cabanyes i G.-J. Graells (1971), i el pas de l'experimentació a la comunicació (en fórmula de J. Guillaumon); tot i la crítica profunda als gèneres del moment, l'autora ha recopilat obres, de fet textos, que es poden classificar com a narrativa en les seves diverses formes; finalment, el concepte d'experimental ha estat entès com «un qüestionament de la lògica convencional de la narrativa, del sistema de valors que la

sustenta i de les seves estructures, mitjançant el joc tipogràfic o amb imatges, la combinació de gèneres i/o la investigació lingüística» (p. 9). Si es compara aquesta caracterització amb la que en fa R.-D. Martínez Gili al seu capítol (p. 381-384), diria que la selecció ha estat molt generosa i que potser el *corpus* es podria reduir més prescindint per exemple de Pedrolo i centrant-lo en la producció del grup Ignasi Ubac i escriptors afins, que són els qui van actuar com una autèntica avantguarda i van fer la teoria de la seva pràctica. Al meu entendre, el que en l'obra d'un Mesquida i de no gaires més és significatiu és la combinació de textualisme i subversió, amb l'èmfasi posat justament en les formes d'articulació entre totes dues pràctiques, que serien inseparables i girarien a l'entorn del treball del llenguatge, a l'empara de les teories coetànies de R. Barthes, J. Kristeva i J. Lacan, mobilitzades en les polèmiques del moment com documenten amb encert M. Picornell (p. 81-126) i E. Pradas (p. 127-153). Potser mereixerien una justificació més detallada les dates d'inici i final, més aquesta que aquella, perquè implica analitzar l'evolució de la carrera de tots els escriptors triats i el lloc que aquesta etapa hi ocupa (p. 67-68). Com a llegat, M. Pons sosté que la narrativa experimental ha deixat una consciència més aguda del llenguatge i dels seus tractes amb la realitat i uns ponts oberts amb les avantguardes històriques i amb la narrativa posterior (p. 68), alhora que va constituir un episodi de particular importància en el conflicte que també aquelles van patir al nostre país (J.V. Foix) amb una llengua, una literatura, una cultura i una nació amb una normalitat precària (com documenta M. Pons amb el cas de B. Mesquida i l'afer «Ucronia» [p. 155-175]).

També és de M. Pons un extens capítol sobre la intertextualitat a la narrativa experimental (p. 176-240), que ofereix d'una banda unes bases teòriques sòlides, actuals i ben aprofitades i, de l'altra, unes anàlisis detallades i rigoroses de textos significatius, com *L'adolescent de sal* o *Esquinçalls d'una bandera*, entre d'altres, a més de curiosos exemples de reescriptura com els de C. Hac Mor (J. R. Jiménez) o A. Munné-Jordà («Estimada Marta»). Entre les anàlisis d'autors concrets, M. Picornell analitza minuciosament l'obra sencera d'Isa Tròlec, que fa l'evolució contrària de molts textualistes: de l'experimentació superficial passa a la subversió, amb la qual cosa posa en perill l'èxit de públic de les primeres novel·les (p. 297-349); G. Seguí estudia les mencions de *L'adolescent de sal* a la religió, una línia temàtica d'enorme importància a l'època i que els pot semblar llunyana a molts lectors d'avui (p. 351-380); i M. Muntaner ofereix un tast de la seva monografia (en parlaré després) sobre J. Albertí, amb una notable obra com a poeta al període estudiat, però afegit al *corpus* per una sèrie de textos breus a la frontera del narratiu (p. 241-295). Finalment, R.-D. Martínez Gili s'encarrega de proporcionar uns elements teòrics per llegir el discurs experimental en una extensa i documentada exposició que mereixeria més atenció (p. 381-419). Ja he mencionat que dedica pàgines suggerents a situar el discurs experimental precisant que la «història de la teoria al llarg del segle XX és la història del procés evolutiu del coneixement sobre el fet literari cap a la inestabilització tant del seu objecte d'estudi com del discurs que pretenia abordar-lo» (p. 382). Una mostra d'aquest procés, en el qual és possible situar el textualisme, és que el «llenguatge deixarà de ser percebut com un sistema

de representació, per passar a ser l'única forma de realitat possible, cosa que desbancará completament la qüestió de l'experimentació sobre la mimesi, és a dir les maneres d'adaptar la representació a una realitat canviant, perquè es farà evident que la realitat no canvia sinó que es construeix diferentment per nous usos del llenguatge en condicions socials diferents» (p. 396).

Les aportacions a un seminari són els materials del segon volum que m'ocupa, *Poètiques de ruptura*, impulsat però pel mateix grup de recerca. Tot i la dificultat, una nota intenta justificar el recull de «reflexions sobre diferents fenòmens que, dels anys setanta ençà, han posat en qüestió la noció clàssica de textualitat. Partint d'una entesa àmplia del text com a esdeveniment social i com a productivitat dinàmica, “poètiques de ruptura” són totes aquelles manifestacions discursives que, des dels àmbits de la literatura, la cultura popular, les publicacions periòdiques, la dansa, les arts plàstiques i la poesia visual i objectal, han contribuït a reconfigurar el sistema literari i cultural català» (p. 7). Un volum heterogeni, doncs, que atenua la relació entre text i subversió de l'obra anterior en parlar de ruptures (de fet, la modernitat instaura una tradició de la ruptura segons O. Paz), que obliguen, s'afirma, a reconfigurar el sistema literari, un efecte revelador de la importància que els és atribuïda, però que les diverses col·laboracions no sempre corroboren. El volum s'enceta amb una intervenció d'A. Broch, crític atent de la literatura catalana dels anys 70 i 80, que, en el marc d'una anàlisi de la lluita per la modernització de la literatura i la cultura catalanes, defensa el llegat del textualisme (que ell ja va cartografiar amb encert a *Literatura catalana dels anys setanta*, 1980, p. 91-137) perquè va permetre «avançar en el temps i en la història» (p. 20); pel seu costat, és informativa i suggerent la crònica d'aquells mateixos anys que fa V. Altaïó, que va prendre opcions diferents (p. 25-41). Com a cloenda del volum, D. Pons modera una taula rodona amb escriptors que van practicar la narrativa experimental: C. Hac Mor, B. Mesquida, A. Munné-Jordà, i O. Pi de Cabanyes (p. 371-394). De les diverses intervencions, només vull destacar el reconeixement de C. Hac Mor que als «plantejaments subversius dels anys setanta, el que ha passat després és que aquelles actituds radicals, utòpiques i feliçment forassenyades s'han diluït perquè aquella radicalitat i utopia han perdut el suport teòric» (p. 375), tot i que ell és dels pocs que persisteixen en l'experimentació; les fonts de l'experimentalisme d'A. Munné-Jordà, més literàries que no teòriques (p. 378-380), que reconeix que l'experimentalisme «era i és una pràctica marginal, fora del corrent majoritari, però necessària, perquè fa avançar la literatura» (p. 381); i la descripció del textualisme de Pi de Cabanyes, que situa en la tradició avantguardista i redueix a experimentació formal (p. 382-385) per acabar amb una (postmoderna) declaració que «tot és vàlid» en literatura (p. 386).

De la resta d'articles vull fixar-me en els que exhibeixen un suport teòric destacable, que contrasta amb col·laboracions com la de C. Borràs sobre *Sòlids en suspensió*, d'allò més interessant en l'aplicació del sentit comú o, dit d'una altra manera, de la falta d'una teoria explícita (de fet, en un context angloamericà es parlaria de la ideologia de l'humanisme liberal), que posa en dubte l'experimentalisme de Pedrolo (p. 255-269). Com al volum anterior, R.-D. Martínez

Gili palesa una preparació teòrica sòlida, i en aquest article, tot oferint una rigorosa anàlisi de la revista *Fenici* (p. 43-58), sosté que «amb les peces de la combinatòria funcional que quedaven a la caixa d'eines després de l'experimentalisme estructuralista, començà una reconstitució del jo autor, del jo lector, del jo subjecte, de la imatge del món, com a estructures de referència de caràcter complex i canviant (globalitat, fragmentació, multiculturalisme, altermundialisme, etnicitat, reivindicació de les divergències, polítiques *queer*, etc.) que va significar el pas, d'alguna manera, de la fusió en el gran magma textual a una dinàmica d'ebullició que genera petites erupcions (la metàfora pot ser geològica o dermatològica) personals i intransferibles» (p. 57-58). Les encertades observacions de M. Picornell sobre què s'entén per subversió a «Deconstruint Franco: el carnaval utòpic de la Transició» (p. 77-110) haurien estat molt útils al volum anterior, així hauria pogut aprofitar més l'oportuna citació inicial de Bourdieu (p. 77-78). M. Pons s'arrisca bastant més en les suggerents anàlisis que fa a «Del plaer a l'abjecció. Retòrica i política del cos en el discurs experimental» (p. 111-148), perquè se sent obligada a advertir, d'un costat, que els «escrits i les accions tractats en les pàgines precedents qüestionen el sistema de valors de la raó per suggerir-ne un altre on la idea no és *construïda* sinó *produïda o destil·lada*» (p. 144; la cursiva és de l'original), per bé que la invocació de Kristeva, Bataille i Foucault semblaria que justifica l'ús «revulsiu de la genitalitat, la pornografia i la visualitat», a més dels «caires prohibits o indecorosos de l'organicitat» (p. 145), i, de l'altre, que estudiar aquest tipus de «textos corporals» pot implicar «retornar-los a coordenades de les quals [...] intenten escapar» (p. 145). Remarcables, en fi, pel suport teòric són els articles d'A. Carreras sobre B. Mesquida i V. Altaïó (p. 195-216) i el de M. Lunati sobre Q. Monzó (p. 217-239), una lectura ben suggerent d'uns textos ben divertits en què destaca la insistència a substituir una possible evolució de l'escriptor, que seria un concepte periclitat com a narrativa de progrés, per «moments significatius que no produeixen una coherència lineal, sinó que són mostres d'una concepció autoconscient i autoreflexiva de la literatura» (p. 224).

A *Poètiques de ruptura*, M. Muntaner hi publica una anàlisi d'una exposició conjunta de M. Barceló (llavors subversiu i ara consagrat) i J. Albertí, «Cadaverina 15» (p. 149-193), amb més atenció a la part plàstica que no a la literària, que no havia examinat amb detall al llibre que dedica a l'escriptor i activista, *L'escriptura soterrada. La pràctica interartística en l'obra de Josep Albertí*, una monografia d'impecable factura acadèmica, que ofereix una anàlisi detallada i precisa de l'obra sencera d'Albertí, la paradoxa de la qual és que «domestica» una actitud i una obra que ha fet del lligam entre vida i obra i de la subversió artística i cultural la seva justificació. Imprescindible des d'ara no solament per a l'estudi del poeta sinó també per al seu entorn, el llibre examina amb eficàcia els llibres de poesia pròpiament dita d'Albertí, alguns ben interessants, i en dibuixa amb precisió l'evolució, però allà on excel·leix és en la descripció (amb l'ajuda d'una bibliografia rellevant i al dia) de la relació amb la Nova Plàstica i la seva labor com a membre del Taller Lluàtic (el nombre de membres del qual s'ha reduït a la fi al mateix poeta i B. Cabot) i la

producció del *Correu de Son Coc*, en un procés invers al de la majoria de creadors coetanis, perquè s'allunya de la vida cultural pública i se situa deliberadament al marge (p. 135). Arriba un moment, de fet, en què es fa francament difícil valorar l'actitud, les accions creatives o de provocació, de les últimes etapes de Josep Albertí, per la carència de barems adequats, si és que n'hi pot haver cap, quan ell se situa fora i en contra de l'establert, de tot l'establert. El risc que corre és no que sigui assimilat, sinó que sigui tolerat, que se li faci un lloc singular justament per la seva raresa; només cal pensar com és de prima la frontera entre la provocació basada en la sexualitat i la pornografia comercial de la qual va plena Internet.

Enric Sullà

Universitat Autònoma de Barcelona